

УДК 342.9

В. П. Босий
кандидат юридичних наук,
докторант

Науково-дослідного інституту публічного права

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО АБО ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ

Постановка проблеми. Одним з основних факторів, який тримає кожного суб'єкта права в рамках, визначених його правовим статусом та не дає йому вчиняти свавілля, порушувати законні інтереси інших учасників правовідносин є юридична відповідальність. Цей важливий юридичний інститут має різні вектори розвитку та прояву, а інтенсивність та форми його використання показують демократичність держави та державної влади. До того ж, ключовою метою права є упорядкування суспільних відносин, що включає в себе застосування примусових активних заходів до порушників належного правового режиму, що має значення притягнення їх до відповідальності.

Стан дослідження проблеми. Аналіз проблеми юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту здійснено на основі напрацювань вчених, які аналізували теоретико-правові основи та механізми реалізації класичного інституту юридичної відповідальності, а саме: С.С. Алексєєва, А.В. Агєєва, Б.Т. Базилєва, Ю.В. Бауліна, С.М. Братуся, М.В. Вітрука, Н.В. Іванчука, Л.А. Морозова, М.Д. Шаргородського, М.О. Краснова, та інших.

Метою розпочатого дослідження є надання характеристик юридичній відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб виділити суттєві ознаки юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту необхідно зауважити про складність проблеми відповідальності у праві загалом. Її особливість прямо корелюється із полізмістовністю питання відповідальності та природою цієї категорії, відбиток якої можна знайти також у науках соціальних, мовознавчих, філософських тощо.

Слово «відповідальність» має декілька іншомовних джерел, зокрема, англійський термін «responsibility», що означає бути відповідальним, зробити що-небудь без чужої підказки та французьке слово «responsabilite» – обов'язок» або «необхідність спокутувати провину, виконати свій обов'язок, договір» [1, с. 894; 2, с. 722].

У юридичній науці існують різні підходи до змісту відповідальності юридичного виду. Напри-

клад, С.С. Алексєєв юридичну відповідальність відзначає у позитивному аспекті, вона передбачає суворе виконання обов'язків або осмислення особою власного обов'язку перед суспільством, розуміння в ключі цього обов'язку змісту та значення своїх дій [3]. З цього приводу висловила Л.А. Морозова яка стверджувала, що юридична відповідальність є свідомим виконанням людиною різноманітних обов'язків (юридичних, моральних інших), розумінням свого обов'язку перед оточуючими [4, с. 336]. На думку М.Д. Шаргородського, юридичну відповідальність варто визначати як правовий обов'язок, який обумовлений людською поведінкою і свободи вибору, що створює можливість впливу на свідомі вчинки людини в бажаному для суспільства спрямуванні [5, с. 46]. Н.В. Іванчук вказує на те, що відповідальність безпосередньо пов'язана з правами та обов'язками громадян з виконанням взаємно прийнятих зобов'язань різними суб'єктами, із рівнем розвитку правосвідомості, правової культури громадян у суспільстві, тобто це «певна міра свободи» [6, с. 10].

Отже, враховуючи різні наукові підходи до визначення змісту юридичної відповідальності, як загально правового явища, а також викладені вище основні ознаки цієї категорії ми побудували підхід щодо тлумачення юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. При цьому, на наш погляд юридичну відповідальність неможна трактувати, як явище статичне, наприклад, стан додержання обов'язків, систему владно-примусового інструментарію, безпосередньо якісь обов'язки тощо. В даному випадку досліджувана категорія включає всі вказані моменти, розчинюється у їх сутності, але не пов'язана із жодним безпосередньо. Більш логічно розглядати юридичну відповідальність, як об'єкт динамічно-інституційний, що має юридичний «каркас» та механізм практичного застосування. Беручи до уваги зазначені моменти, юридична відповідальність біженців та осіб, які потребують додаткового та суб'єктивного захисту – це санкціонована, така що не виходить за рамки правового поля, об'єктивна реакція держави на порушення біженцями та особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту, покладених на них юридичних обов'язків,

що виражається у встановленому та визначеному законодавством України інструментарії державно-правового примусу.

Юридична відповідальність біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту має декілька різновидів, що обумовлено специфікою нормативно-правової бази положеннями якої регламентовано статус вказаної категорії осіб. Так, першим різновидом є відповідальність спеціально-адміністративна, суб'єктами якої є виключно біженців та особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 № 3671-VI особа, яка має намір бути визнаною біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, при перетині кордону повинна звернутись у порядку визначеному законодавством нашої держави до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, із відповідною заявою. При цьому, якщо така особа перетнула кордон з Україною нелегально, то до уповноваженого державного органу вона повинна звернутись негайно. Крім того, у разі якщо така особа під час незаконного перетинання державного кордону України звернулася із зазначеною заявою до посадової особи Державної прикордонної служби України, вона зобов'язана надати цій посадовій особі пояснення про причини незаконного перетинання державного кордону України. У разі відсутності у такої особи документів, що посвідчують її особу, або якщо такі документи є фальшивими, вона повинна повідомити в поясненні про цю обставину, а також викласти причини зазначених обставин. Під час надання пояснень особою, яка не володіє українською або російською мовами, орган Державної прикордонної служби України повинен забезпечити перекладача з мови, якою така особа може спілкуватися. Після надання пояснень особа, яка звернулася із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, повинна бути протягом 24 годин передана посадовими особами Державної прикордонної служби України представнику центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту [7].

При цьому, існують різні групи умов, за яких, по-перше, відповідній особі може бути відмовлено у наданні статусу біженця або додаткового захисту, по-друге – особу може бути позбавлено такого захисту або статусу біженця. Наприклад, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, може прийняти рішення про відмову в прийнятті

заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, в разі, якщо заявник видає себе за іншу особу. Крім цього, не можна надати особі зазначеного статусу також за умови: вчинення нею злочину проти миру, воєнний злочин або злочин проти людства і людяності, як їх визначено у міжнародному праві; вчинення злочину не політичного характеру за межами України до прибуття в Україну з метою бути визнаною біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, якщо таке діяння відповідно до Кримінального кодексу України належить до тяжких або особливо тяжких злочинів тощо [7].

Законодавством також визначено підстави, за наявності яких відповідну особу позбавляють статусу біженця або додаткового захисту у разі: 1) якщо така особа займається діяльністю, що становить загрозу національній безпеці, громадському порядку, здоров'ю населення України; 2) якщо встановлено факт подання особою недостовірних відомостей, пред'явлення фальшивих документів, що стали підставою для визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; 3) клопотання Служби безпеки України або іншого органу державної влади до уповноваженого центрального органу виконавчої влади про позбавлення статусу біженця відповідної особи.

Щодо тимчасового захисту, то загалом факт його припинення можливий у двох випадках якщо: 1) особи можуть повернутися до країни походження внаслідок припинення дії обставин, за наявності яких було надано тимчасовий захист; 2) особи переїжджають на проживання в іншу країну [7]. Рішення про припинення тимчасового захисту приймається Кабінетом Міністрів України. Окрім того, вказаний вищий орган виконавчої влади може прийняти рішення про позбавлення особи тимчасового захисту в індивідуальному порядку у випадку вчинення злочину: 1) проти миру, воєнного злочину або злочину проти людства і людяності, як їх визначено у міжнародному праві; 2) не політичного характеру за межами України до прибуття в Україну з метою отримання тимчасового захисту, якщо таке діяння відповідно до Кримінального кодексу України належить до тяжких або особливо тяжких злочинів [7].

Варто відзначити, що всі наведені моменти юридичної відповідальності мають місце лише у межах процедури визнання особи біженцем або такої, що потребує додаткового чи тимчасового захисту, а також за фактом надання відповідній особі одного із зазначених статусів. В усіх інших випадках особи, які бажають стати біженцем або отримати додатковий/ тимчасовий захист, але вчинили для цього жодних юридично значимих дій передбачених законодавством нашої держави, у разі незаконного перетинання кордону або порушення правил перебування іноземців на те-

риторії України підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах відповідно до положень Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X (далі – КУпАП). Зокрема, караються відповідними адміністративно-правовими санкціями порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні, тобто проживання без документів на право проживання в Україні, за недійсними документами або документами, термін дії яких закінчився, або працевлаштування без відповідного дозволу на це, якщо необхідність такого дозволу передбачено законодавством України, або недодержання встановленого порядку пересування і зміни місця проживання, або ухилення від виїзду з України після закінчення відповідного терміну перебування, неприбуття без поважних причин до визначеного місця навчання або працевлаштування після в'їзду в Україну у визначений строк, а так само порушення правил транзитного проїзду через територію України [8]. Відмітити варто також положення статті 204-1 КУпАП відповідно до якої держава засуджує перетинання або спробу перетинання державного кордону України будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів або з використанням підробленого документа чи таких, що містять недостовірні відомості про особу, чи без дозволу відповідних органів влади [8].

На загальних підставах, незалежно від надання або ненадання особі статусу біженця, додаткового або тимчасового захисту, подібні суб'єкти підлягають кримінальній відповідальності на всій території України. Ключовою засадою кримінальної відповідальності є Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III (далі – ККУ). Відповідно до юридичної теорії кримінальна відповідальність – це вимушене зазнавання особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, державного осуду, а також передбачених ККУ обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави [9]. Відповідно до статті 18 ККУ суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до законодавства може наставати кримінальна відпові-

дальність [9]. Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років [9]. Варто також вказати, що ККУ закріплює принцип територіальної кримінальної відповідальності, відповідно до якого будь-яка особа, що вчинила кримінальне правопорушення на території України буде нести відповідальність виключно у порядку визначеному Кодексом та іншим законодавством нашої держави [9].

Висновки. Отже, кримінальне законодавство нашої держави встановлює жорсткі рамки за яких відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень несуть всі без виключення особи, які знаходяться на території України, у тому числі біженці та особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Такий підхід забезпечує невідворотність кримінальної відповідальності, а також її об'єктивність.

Підсумовуючи проведений науковий аналіз відмітимо, що нами було виділено три основні види юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: 1) спеціально-адміністративна; 2) адміністративна відповідальність на загальних підставах; 3) кримінальна відповідальність. Жоден із представлених видів сьогодні не закріплено у положеннях законодавства, яке регламентує правовий статус вказаних суб'єктів. Більш того, не систематизовані норми, які регулюють порядок і підстави застосування спеціально-адміністративної відповідальності. Фактично, саме слово «відповідальність» практично не застосовується у положеннях нормативного матеріалу присвяченого проблематиці біженців. Такий підхід має негативну тенденцію, адже викликає плутанину щодо змісту правового статусу вказаної категорії осіб, прогалини в процесі застосування до них заходів державно-примусового характеру. Для того щоб уникнути поглиблення цієї негативної тенденції, необхідно доповнити положення Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 № 3671-VI додатковим розділом, в якому закріпити поняття та особливості юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, навести всі різновиди відповідальності зазначених суб'єктів, а також підстави її застосування.

Література

1. Robert P. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française [Tekst]. Paris, 1980. Т. 5. 894 с.
2. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A. S. Hornby 5th rev. ed. / editor, Jonathan Crowther. London, New York: Oxford University Press, 1995. 1440 с.
3. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования. М.: Статус, 1999.
4. Морозова Л. А. Теория государства и права. М.: Юристъ, 2002. 414 с.
5. Шаргородский М.Д. Детерминизм ответственности. «Правоведение», 1968. № 1. С. 46.
6. Иванчук Н.В. Взаємна відповідальність особи і держави в контексті розбудови сучасної української держави: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». К.: КНУВС, 2007. 21 с.
7. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: закон від 08.07.2011 № 3671-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. Ст. 146.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: кодекс від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Ст. 1122.
9. Кримінальний кодекс України: кодекс, закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст.131.

Анотація

Босий В. П. Юридична відповідальність біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. – Стаття.

У статті, на основі різних наукових підходів проаналізовано сутність юридичної відповідальності. Побудовано поняття юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Розглянуто законодавчі положення на предмет визначення видів юридичної відповідальності вказаної

категорії суб'єктів. Класифіковано види юридичної відповідальності біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Ключові слова: юридична відповідальність, біженців, особи які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Аннотация

Босий В. П. Юридическая ответственность беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите. – Статья.

В статье, на основе различных научных подходов проанализированы сущность юридической ответственности. Построено понятие юридической ответственности беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите. Рассмотрены законодательные положения на предмет определения видов юридической ответственности указанной категории субъектов. Классифицированы виды юридической ответственности беженцев и лиц, нуждающихся в дополнительной или временной защите.

Ключевые слова: юридическая ответственность, беженцев, лица нуждающихся в дополнительной или временной защите.

Summary

Bosyi V. P. Legal liability of refugees and persons in need of additional or temporary protection. – Article.

The article analyzes the essence of legal responsibility on the basis of different scientific approaches. The concept of legal responsibility of refugees and persons in need of additional or temporary protection is constructed. Legislative provisions on definition of types of legal responsibility of the specified category of subjects are considered. Types of legal liability of refugees and persons in need of additional or temporary protection are classified.

Key words: legal liability, refugees, persons in need of additional or temporary protection.